

ВРЕДНОСНЕ ОРИЈЕНТАЦИЈЕ АДОЛЕСЦЕНАТА: УСМЕРЕНОСТ ПРЕМА СОПСТВЕНОЈ ДОБРОБИТИ И ДОБРОБИТИ ДРУГИХ

Снежана Јоксимовић* и Славица Максић
Институт за педагошка истраживања, Београд

Апстракт. Вредности као општије и релативно трајне оријентације говоре о циљевима које појединци и групе сматрају пожељним и чијем остварењу теже. Рад садржи преглед истраживачких налаза о стиловима живота младих, који говоре о њиховим вредносним оријентацијама, као и резултате истраживања о односу средњошколских ученика према појединим стилевима живота. Циљ спроведеног истраживања био је да се утврди: (а) у којој мери су стилови живота, као показатељи вредносних оријентација које говоре о усмерености на личну и општу добробит, прихваћени од стране ученика; (б) каква је повезаност између појединих личних својстава ученика и прихваћености одређених стилова живота; (в) да ли је у вредносним усмерењима испитаних ученика дошло до промена у односу на раније генерације младих. Истраживање је извршено на узорку од 628 ученика првог разреда у десет средњих школа у Србији. Усмереност на личну добробит операционализована је преко преференције утилитарног и хедонистичког стила, а усмереност на добробит других кроз прихватање алтруистичког и прометејско-активистичког стила. Налази показују да испитани ученици у највећој мери прихватају утилитарни стил живота, док је популарност остала три стила приближно иста. У односу на налазе ранијих испитивања, уочава се пад популарности хедонистичког животног стила и нешто већа популарност активистичког стила. Уочене промене у вредносним усмерењима младих приписују се њиховој већој зрелости као и промењеним друштвеним околностима.
Кључне речи: адолесценти, вредности, животни стилови, друштвене промене.

Вредности као општије и релативно трајне оријентације говоре о циљевима које појединци или групе сматрају пожељним и чијем остварењу теже. Вредности могу да се односе на пожељне циљеве индивидуалног живота, али и на општије друштвене вредности и циљеве које појединци сматрају пожељним и за чије се остварење залажу. Битна одредница појма »вредности« односи се на идеју о пожељном, што значи да није довољно знати чему неко тежи, већ и да ли то чему се тежи сматра пожељним или вредним. Поред пожељности, карактеристике вредности су

* E-mail: sjoksimovic@rcub.bg.ac.yu

и релативна стабилност, општост, хијерархијска организованост и усмереност ка циљу (Pantić, 1981).

Вредности и вредносне оријентације често се користе као синоними, мада има покушаја разграничења ова два појма. Тако се вредносне оријентације дефинишу као општи принципи понашања и деловања у вези с одређеним циљевима чијем се остварењу тежи, док се под вредности-ма подразумевају прихваћене и цењене идеје о друштвеним односима који се настоје остварити (Rot i Havelka, 1973). Кузмановић (1995) сматра да вредности подразумевају више артикулисану, одређенију концепцију о пожељном, а вредносне оријентације широки, мање артикулисан систем уверења, односно само релативно доследну и довољно кохерентну усмереност на одређене категорије циљева. Међутим, како се овакве појмовне разлике тешко могу операционализовати, то се у емпиријским истраживањима најчешће не прави разлика између ова два појма, већ се термини »вредности« и »вредносне оријентације« користе као синоними.

Вредности се усвајају током социјалног учења под утицајем различитих агенаса социјализације који било свесно и намерно, било спонтано, доприносе да се одређене вредности прихвате и усвоје. Када је реч о формирању вредности индивидуалног живота, породица поставља темеље, мада није занемарљив ни утицај вршњака и средстава масовних комуникација. У погледу усвајања друштвено пожељних вредности, школа је агенс социјализације који директно посредује између друштва и младих обухваћених школовањем. Ово, наравно, под условом да су циљеви друштва довољно јасно одређени, као и да школски курикулум предвиђа и омогућује доследан и систематичан утицај школе на вредности ученика.

Вредности су чест предмет разматрања и истраживања у оквиру различитих друштвених наука, што се приписује њиховом теоријском и практичном доприносу тумачењу и разумевању појава, као и прогностичкој моћи која проистиче из њихове мотивационе утемељености и релативне стабилности (Pantić, 1995). Осим што омогућује објашњење и предвиђање понашања, стицање увида у вредносне оријентације младих доприноси проширењу сазнања о механизмима формирања вредности и ефектима социјализације. Увид у начине формирања вредности и вредносни профил ученичке популације може бити од помоћи планерима и реализаторима образовне политике како би могли адекватније да одреде циљеве васпитања и образовања и да их успешније остваре. Подаци о вредносним оријентацијама појединих генерација младих, прикупљени у различитим временским периодима, омогућују закључивање о стабилности, односно променама у вредносном профилу младих, као и о утицају актуелних друштвених околности на поједина вредносна опредељења.

У истраживању вредности и вредносних оријентација користе се различити приступи и начини мерења, у зависности од схватања појма вредности, циљева и узорка истраживања. Један од могућих начина је да се вредности операционализују преко описа појединих начина (стилова) живота, а на основу исказаног односа према одређеном стилу (његовом упражњавању, пожељности и преференцији) закључује се о вредносним оријентацијама за које се претпоставља да леже у основи одређеног стила живота. Овај приступ се обично користи за истраживање вредности индивидуалног живота, и то оних општијих, заснованих на Шпрангеровој идеално-типској класификацији основних људских вредности (Olport, 1969). Мада упражњавани стил живота у извесној мери говори о вредносним оријентацијама, он се ипак не може изједначити са вредностима за које се претпоставља да га детерминишу, пошто избор одређеног начина живота не зависи само од личних жеља и преференција већ и од објективних могућности и услова за његову реализацију. Зато, осим увида у упражњавани начин живота, о вредносним оријентацијама појединаца говори и њихов однос према одређеном стилу живота с обзиром на то колико им се допада, односно колико би желели да живе на тај начин.

Налази истраживања о стилевима живота младих

Прво истраживање вредности младих помоћу стилова живота, обављено у нашој средини (Rot i Havelka, 1973), обухватило је следеће вредносне оријентације: естетска, хедонистичка, економско-утилитарна, алтруистичка, делатна, сазнајна, алтруистичка и усмереност на моћ и углед. Од испитаника је тражено да на скали од један до седам означе степен прихватања, односно неприхватања тврдње која говори у прилог одређеном начину живота као показатељу одговарајуће вредносне оријентације. Подаци су показали да средњошколци највише прихватају делатну вредносну оријентацију, затим сазнајну и алтруистичку, док су најмање прихваћене економско-утилитарна и оријентација на моћ и углед.

Истраживање изведено 1986. године на узорку младих узраста од 15 до 30 година, имало је за циљ да утврди однос према шест стилова живота: хедонистички, економско-утилитарни, прометејско-активистички, стваралачки, социјални и усмереност на моћ и углед (Vasović, 1988). Испитаници су на скали од један до пет исказивали колико би желели да живе на сваки од описаних начина живота. У целини гледано, за већину младих обухваћених овим испитивањем, најпривлачнији је социјални стил, па стваралачки и утилитарни, док је најмање израже-

на усмереност на моћ и углед. Социјални стил, операционализован као заинтересованост за људе и друштвене контакте, нарочито је привлачан за ученике, што се приписује њиховом узрасту у коме је потреба за дружењем са вршњацима веома изражена.

У истраживању спроведеном на узорку средњошколских ученика, који су похађали Педагошку академију за васпитаче, испитиван је однос према следећим стиливима живота: хедонистички, утилитарни, алтруистички, естетски, оријентација на моћ и углед, сазнајни, самоостварење и прометејски активизам (Lazarević, 1987). Подаци о томе колико се испитаним ученицима допада сваки од описаних стилова показују да је први ранг по прихваћености заузео стил живота који говори о оријентацији на самоостварење, затим естетски стил, а као најмање пожељна показала се оријентација на моћ и углед.

Поређење резултата истраживања, обављених у три различита временска периода (1998, 2000. и 2002) на узорку студената будућих васпитача, омогућује увид у стабилност, односно промене у погледу пожељности појединих животних стилова (Lazarević i Janjetović, 2003). У сва три временска периода испитиван је однос према осам стилова живота, чију су привлачност процењивали и ученици Педагошке академије за васпитаче у већ поменутом истраживању (Lazarević, 1987). Показало се да је самоостварење доследно најпожељнији стил живота за све три испитане генерације студената, као и за ученике који су се још током средњег школовања припремали за позив васпитача. Промене се огледају у порасту популарности утилитарног стила живота од прве ка трећој генерацији, као и у поступном опадању пожељности самоостварења и естетског стила живота.

Ученици који су школске 1988/89. године похађали завршни разред основне школе, изјашњавали су се о десет стилова живота: породично-сентиментални стил, алтруистички, сазнајни, утилитарни, оријентација на популарност, егоистичка оријентација, прометејски активизам, хедонизам, религијско-традиционални стил и оријентација на моћ (Poradić, 1990). Испитаници су се на петостепеној скали изјашњавали о томе колико би желели да живе на сваки од десет описаних начина, као и да изаберу стил који им се највише и стил који им се најмање свиђа. Показало се да је породични стил најпривлачнији, а најмање је привлачна религијска оријентација и оријентација на моћ. Резултати испитивања истим инструментом, које је обављено 1994. године на узорку ученика завршних разреда основне и средње школе (Poradić, 1995), указују на одређене промене у вредносним приоритетима младих. Код ученика основне школе који су испитани 1994. годин, порасла је популарност

хедонистичког начина живота и егоистичке оријентације, религијска оријентација је такође израженија, док су алтруистички и активистички стил постали мање популарни. Код обе генерације основношколаца, по просечној прихваћености породични стил је на првом, а утилитарни на другом месту.

Приликом поређења преференција ученика обухваћених првим испитивањем са преференцијама припадника исте генерације након пет година, уочене су промене у погледу осам преференција. Мање су привлачне сазнајна, алтруистичка, породична, прометејска и оријентација на популарност, а повећана је омиљеност религијске, егоистичке и хедонистичке оријентације. Ове разлике су вероватно условљене узрасним разликама и са њима повезаним психолошким карактеристикама адолесцената, тако и променама друштвених околности и вредности. Породични стил је, по просечној прихваћености, на првом месту у све три групе испитаника. У целини гледано, и поред статистичке значајности, промене нису изразите, тако да већина стилова заузима сличан редослед у хијерархији.

Резултати испитивања односа ученика према четири стила живота показују да је најприхваћенији утилитарни, а затим хедонистички стил, док су алтруистички и прометејско-активистички начин живота мање привлачни (Јоксимовић, 1992). Утилитарни стил је у поређењу са осталим стиловима недвосмислено најпопуларнији; осим што је највише оних који га преферирају, овај начин живота је најређе означен као најмање допадљив. У погледу односа према хедонистичком стилу ученици су се поларизовали. Овај стил заузима други ранг и по броју оних који га сматрају најпривлачнијим и по учесталости оних којима је то најмање привлачан стил. Могуће је да се ови подаци разликују од налаза неких других истраживања и због тога што у ово испитивање нису укључени општеприхваћени и привлачни стилови као што су породични или социјални, тако да се утилитарни стил, који је најчешће при врху ранг листе, овог пута »без конкуренције« нашао на првом месту.

Налази испитивања преференција животних стилова средњошколаца са подручја Новог Сада (Младеновић и Кнеbl, 2000) показују да највећу популарност имају утилитарни и породично-сентиментални, а затим хедонистички стил живота. Најмање су привлачни стилови који подразумевају шире друштвено ангажовање као што су оријентација на популарност, друштвени утицај и моћ и прометејски активизам. Поређењем са подацима ранијег истраживања у коме је коришћен исти инструмент (Пордић, 1995), установљено је да је порасла популарност хедонистичког на рачун сазнајног стила живота, али да у целини није до-

шло до знатнијих промена у преференцијама појединих стилова. Општи је закључак да и даље расте популарност стилова живота усмерених на личну добробит, што сугеришу и налази других истраживања о којима је у овом прегледу било речи.

Иако се поменута истраживања међусобно разликују у погледу коришћених узорака и испитиваних стилова живота, овај сажет приказ добијених резултата ипак омогућује да се уоче битне карактеристике вредносног профила младе генерације, као и одређене промене у преференцијама животног стила. Када је реч о преференцијама, нема сумње да релативна популарност одређеног стила зависи од референтног оквира, а то значи од осталих стилова о којима се испитаници изјашњавају. Ако се међу испитиваним начинима живота нађу породични и социјални стил, они имају примат над осталим стиловима, што је разумљиво пошто упражњавање ова два начина живота омогућује да се задовоље опште људске потребе за друштвом, сигурношћу и љубављу. Промене до којих је током времена дошло, огледају се у повећаној популарности утилитарног и хедонистичког стила, као и у мањој склоности новијих генерација младих ка алтруистичком начину живота. То значи да код младих опада популарност животних стилова који подразумевају залагање за опште интересе и добробит других, а расте афинитет за начине живота који говоре о усмерености ка личној добробити. До промене вредносних усмерења младих свакако су довели и драматични догађаји који су задесили наше друштво, као што су распад државе, етнички сукоби, избеглиштво, незапосленост, материјално осиромашење, идеолошко-политичке промене. Гледано у целини, емпиријски утврђене промене вредносних усмерења младих као и одраслих, нису ни толико велике колико би се, с обзиром на радикалне друштвене промене, могло очекивати.

Приступ истраживању

Преферирани стилови живота младих и вредности које се налазе у њиховој основи могу се посматрати с обзиром на то да ли говоре о усмерености на себе и сопствене потребе (индивидуалистичко-егоистичка оријентација) или о усмерености ка добробити других (социјално-алтруистичка оријентација). Усмереност ка задовољењу личних потреба и сопственој добробити операционализована је преко преференције утилитарног и хедонистичког стила, а усмереност на добробит других кроз прихватање алтруистичког и прометејског стила.

Да би се установило које су доминантне одлике вредносног профила адолесцената у погледу усмерености на личну или општу добробит, спроведено је истраживање односа ученика према следећим стиловима

живота: материјално-утилитарни, хедонистички, алтруистички и прометејско-активистички. Циљ истраживања био је да се утврди: (а) у којој мери су поједини стилови живота, као показатељи вредносних оријентација које говоре о усмерености на личну или општу добробит, прихваћени од стране ученика; (б) каква је повезаност између појединих личних својстава ученика и прихваћености одређених стилова живота; (в) да ли је у вредносним оријентацијама испитаних ученика дошло до промена у односу на раније генерације младих.

Операционализација *стилова живота* који су били предмет овог испитивања извршена је помоћу одговарајућих описа коришћених у ранијим истраживањима (Vasović, 1988; Popadić, 1990; Joksimović, 1992). Ученици су процењивали пожељност следећих начина живота:

Хедонизам: »Препустити се садашњости и уживати у непосредним задовољствима. Живот проживети што безбрижније и веселије, а новац трошити на забаву и остварење што више задовољства у животу«.

Утилитарност: »Бавити се неким добро плаћеним послом који доноси пуно пара и потпуну материјалну сигурност. Обезбедити себи богат и удобан живот«.

Алтруизам: »Бити добар и великодушан, посветити живот другима. Помагати људима макар и по цену личног жртвовања«.

Прометејски активизам: »Упорно се залагати за стварање бољих и праведнијих односа у својој околини и у ширем друштву. Борити се за далеке циљеве и идеје чак и онда када у томе немамо успеха и када најлакше на отпоре у околини«.

Од испитаника је тражено да за сваки од описаних начина живота саопште колико би они лично желели тако да живе. Могући одговори су били: »Уопште не бих желео«, »Не бих желео«, »Неодлучан сам«, »Желео бих«, »Веома бих желео«.

Осим односа према четири стила живота, испитивањем вредносних оријентација ученика обухваћени су ауторитарност и конформизам. Иако ауторитарност и конформизам представљају црте личности, оне могу бити схваћене и као вредности, пошто инструменти коришћени за њихово мерење садрже тврдње које изражавају вредновање и ставове према субмисивном, односно конформистичком понашању. Овакав приступ је у складу са схватањем да се о вредностима (а не цртама личности) може говорити када се утврђује како појединац вреднује одређене особине и да ли жели да их поседује, а не да ли их стварно поседује (Kuzmanović, 1995).

Ауторитарност је операционализована помоћу тврдњи које изражавају некритички однос према ауторитету, позитивно вредновање по-

слушности и идолатријски однос према вођи. Коришћена је скала ауторитарности примењивана у нашој средини (Pantić, 1981; Kuzmanović, 1995), која представља ревизију F скале (Adorno *et al.*, 1964).

Конформизам је мерен помоћу скале која садржи тврдње које о неопходности прихватања мишљења већине, важности уклапања у групу и прилагођава очекивањима и захтевима других. Тврдње укључене у ову скалу коришћене су у ранијим истраживањима младих у Србији (Pantić, 1981; Kuzmanović, 1995).

Од ученика су анкетним упитником прикупљени подаци о њиховим обележјима за које се може претпоставити да детерминишу однос према појединим начинима живота, као што су пол, школски успех на крају првог полугођа, школска спрема оца и мајке.

Узорак испитаника чини 628 ученика првог разреда средње школе, од чега је 379 (60%) девојака и 249 (40%) младића. Испитивање је обављено 2003. године у десет средњих школа у Београду, Новом Саду, Ковину, Нишу, Крушевцу, Параћину и Шапцу. Из сваке од школа које су ушле у узорак испитивањем је обухваћено по два до три одељења ученика првог разреда (у просеку око 60 ученика у свакој школи) гимназије, економске, административно-биротехничке, медицинске, технолошке и саобраћајне школе.

Резултати и дискусија

Приоритети животних стилова адолесцената

О односу ученика према стиливима живота који су били предмет испитивања, говоре њихови искази о томе колико би желели да живе на сваки од четири описана начина. На основу броја испитаника који су одговорили да би веома желели да живе на неки од описаних начина, може се закључити да је код ученика утилитарни стил најпопуларнији (табела 1). О популарности утилитарног стила такође говори податак да овај начин живота није привлачан за мали број ученика, као и да је број уздржаних ученика најмањи приликом оцена утилитарног стила. Највећу привлачност утилитарног стила потврђује и средња вредност оцена овог животног стила ($M=4.25$, могући максимум је 5.00) која је виша од средње вредности оцена остала три стила која су укључена у испитивање.

Промене у вредносном профилу младих могу се уочити поређењем са резултатима раније спроведених истраживања у нашој средини. У табели 2 приказани су налази испитивања о односу младих према утилитарном, хедонистичком, алтруистичком и активистичком животном стилу. Већина ових испитивања укључила је и друге стилове, али су за

ову прилику издвојене само оцене пожељности стилова који су били предмет нашег истраживања. Ако се посматрају рангови добијени поређењем оцена само ова четири стила, независно од статуса осталих испитиваних начина живота, уочава се да је утилитарни стил најчешће на првом месту по прихваћености.

Табела 1: Расподеле одговора ученика (у %) у погледу пожељности појединих стилова живота (N=628)

Пожељност стилова	Стилови живота			
	Утилитарни	Хедонистички	Алтруистички	Активистички
Веома бих желео	46	19	16	22
Желео бих	39	37	41	39
Неодлучан сам	11	25	27	25
Не бих желео	3	14	12	11
Уопште не бих желео	1	5	4	3
Укупно	100	100	100	100

Табела 2: Аритметичке средине (и стандардне девијације) пожељности стилова живота за узорке младих у истраживањима у Србији од 1986. до 2003.

Година истраж.	Величина узорка	Стилови живота				Извор
		Утилитарни	Хедонистички	Алтруистички	Активистички	
1986	601	4.00 (0.94)	3.13 (1.19)		3.08 (1.15)	Васовић (1988)
1989	803	3.76	3.28	3.03	3.11	Јоксимовић (1992)
1994	351	4.28 (0.79)	3.84 (1.08)	3.81 (0.93)	3.24 (1.02)	Попадић (1995)
1998	463	4.39 (0.75)	3.98 (1.01)	3.54 (0.92)	3.20 (1.06)	Младеновић и Кнебл (2000)
2002	117	4.02 (0.89)	3.01 (1.03)	3.24 (3.24)	3.15 (3.15)	Лазаревић и Јањетовић (2003)
2003	628	4.25 (0.86)	3.50 (1.11)	3.54 (1.01)	3.66 (1.03)	Налази овог испитивања

Испитаници из нашег узорка мање су склони хедонистичком начину живота него припадници неких ранијих генерација (Popadić, 1995; Mladenović i Knebl, 2000). Хедонистички начин живота, који између осталог подразумева уживање у непосредним задовољствима без одрицања у име будућности, није увек само ствар личног избора већ зависи и од ширег друштвеног контекста. У време наглих друштвених промена, изузетно високе инфлације и опште несигурности, одрицање и планирање »на дужи рок« није имало много смисла, чиме се делимично може објаснити већа популарност хедонистичког стила у несигурним и кризним временима. На другој страни, према подацима нашег истраживања

млади су спремнији него претходне генерације да се заложе за боље и праведније односе у окружењу и да се боре за остварење далеких циљева и идеја. О порасту привлачности активистичког стила говори то што одбојност према овом стилу исказује само 14% испитаника (11% их је који не би желели, а 3% уопште не би желели тако да живе), док је пре петнаестак година 26% младих имало негативан однос према овом стилу (Joksimović, 1992).

Индивидуалне карактеристике адолесцената и омиљени стилови живота

Подаци о повезаности одређених својстава испитаника и омиљених начина живота могу допринети бољем разумевању односа ученика према појединим животним стиловима, као и откривању порекла индивидуалних разлика. У овом истраживању провераван је утицај следећих варијабли: пол ученика, школски успех, школска спрема родитеља, ауторитарност и конформизам ученика.

Без обзира на то да ли се социјалнопсихолошке разлике међу припадницима различитих полова приписују утицају социјализације или органској условљености, пол испитаника представља једну од најчешће контролисаних варијабли у истраживањима. Подаци нашег истраживања показују да међу ученицима различитог пола нема разлика у погледу њиховог односа према испитиваним начинима живота као што их није било ни у претходном истраживању које је обухватило иста четири стила (Joksimović, 1992).

Ученици различитог нивоа школског успеха углавном се не разликују међусобно у погледу односа према четири стила живота која су била предмет овог истраживања. Известан изузетак представља алтруистички животни стил који је нешто популарнији међу ученицима чији је школски успех на полугођу био добар ($M=3.79$) или (не)довољан¹ ($M=3.59$), него међу врло добрим ($M=3.45$) и одличним ученицима ($M=3.46$)². Вероватно је нешто мања привлачност алтруистичког стила за ученике који постижу бољи успех, последица њихове веће усмерености ка личном постигнућу на рачун бриге о другима и њиховој добробити.

Утицај школске спреме родитеља на однос ученика према појединим стиловима живота највише се испољава у односу према алтруистичком начину живота. Резултати Краскал-Волисовог теста показују да

¹ Пошто су малобројни, ученици који су постигли довољан успех припојени су категорији ученика са недовољним успехом.

² $F(3,529)=2.68$; $p=0.046$.

просечне оцене алтруистичког начина живота зависе од образовног нивоа оца и мајке (табела 3). Конкретно, алтруистички начин живота најмање је омиљен код деце факултетски образованих родитеља, а највише међу испитаницима чији родитељи имају само основношколско образовање.

Табела 3: Резултати Краскал-Волисовог теста за разлике у прихваћености животних стилова с обзиром на стручну спрему родитеља

Животни стил	Отац			Мајка		
	χ^2	df	p	χ^2	df	p
Утилитарни	1.767	3	0.622	9.827	3	0.020
Хедонистички	3.982	3	0.263	4.245	3	0.236
Алтруистички	23.748	3	0.000	20.673	3	0.000
Активистички	7.896	3	0.048	4.183	3	0.242

Ови подаци су у складу са налазима о већој просоцијалној усмерености ученика из радничких породица, као и мањој спремности деце стручњака да брину о другима и да им помажу (Joksimović i Vasović, 1990). Већа склоност ка алтруистичком начину живота ученика чији су родитељи мање образовани, може се приписати утицају традиционалних образаца понашања карактеристичних за припаднике овог друштвеног слоја, који између осталог налажу помагање људима у невољи, за разлику од породица вишег нивоа формалног образовања у којима се више инсистира на индивидуалном постигнућу и напредовању. Образовни ниво родитеља утиче донекле и на однос према прометејско-активистичком и утилитарном стилу. Већи афинитет према активистичком начину живота показују ученици чији очеви имају најниже образовање, док је утилитарни стил најпопуларнији међу ученицима чије мајке имају завршену вишу школу.

Једна од намера нашег истраживања била је да се утврди да ли је однос према појединим животним стилима повезан са ауторитарношћу и конформизмом ученика. Подаци ранијег истраживања међу средњошколцима (Rot i Havelka, 1973) показали су да је ауторитарност позитивно повезана са тежњом ка моћи и угледу, са утилитарном и хедонистичком, а негативно са алтруистичком вредносном оријентацијом. Налази нашег истраживања су сасвим другачији. Ауторитарност није повезана ни са хедонизмом ни са утилитарном оријентацијом, али је нађена позитивна повезаност са алтруизмом и прометејским активизмом. Конформизам је позитивно повезан са алтруистичком вредносном оријентацијом (табела 4). Иако добијене корелације нису високе, ови налази захтевају објашњење јер су неочекивани.

Вероватно је опредељење појединих испитаника за алтруистички стил, као социјално пожељну вредност, делимично условљено њиховим конформизмом и жељом да буду прихваћени и омиљени. Кад је реч о повезаности ауторитарности са алтруистичким, а поготову са прометејско-активистичким стилем, могуће је да су ове везе резултат неких других релација. Видели смо да су алтруизам и прометејски активизам више прихваћени од стране ученика чији су родитељи мање образовани. Наши налази показују да су конформизам и ауторитарност такође више изражени код ученика чији су родитељи нижег образовног нивоа родитеља.³ Може се претпоставити да је усмереност на добробит других пре свега резултат васпитних стилова карактеристичних за припаднике мање образованих друштвених слојева, који поред подстицања алтруизма, инсистирају на поштовању ауторитета и усвајању конформистичких вредности.

Табела 4: Спирманови коефициенти корелације рангова за повезаност конформизма и ауторитарности са преференцијама појединих животних стилова

	Утилитарни	Хедонистички	Алтруистички	Активистички
Конформизам	0.04	0.10*	0.18**	0.03
Ауторитарност	0.05	0.01	0.18**	0.18**

* $p < 0.05$ ** $p < 0.01$

Завршни коментар

У нашој средини постоји дуга традиција истраживања вредности уопште, а посебно вредности младих. Истраживачки налази указују на битне одлике вредносног профила младих и детерминанте појединих вредносних опредељења. Добијени налази такође пружају основу за закључивање о сличностима и разликама међу припадницима појединих генерација, као и о евентуалним променама (односно стабилности) основних вредносних усмерења. Иако постоји богата истраживачка грађа о вредносним оријентацијама младих, извођење поузданијих закључака отежано је услед шароликости и непрецизности појмовних дефиниција вредности и њихове операционализације, као и услед неуједначености узорака и инструмената испитивања.

Без обзира на приступ истраживању вредности, проблем поузданости добијених налаза постоји због тога што испитаници свесно желе да се представе у социјално пожељном светлу или зато што немају реалан

³ Подаци који ово потврђују могу се добити од аутора.

самоувид. Могуће је и да налази реално одражавају усвојене вредности, али да се појединци, због одређених околности и препрека, не понашају увек у складу са својим вредностима. Упркос одређеним ограничењима, обављена истраживања вредности младих омогућују да се уоче основне тенденције у њиховим вредносним опредељењима, као и утицај актуелне друштвене ситуације на хијерархијску организацију и преференцију вредности.

Увид у однос различитих генерација младих према појединим начинима живота током претходне две деценије, указује на тенденцију пораста популарности начина живота који доприносе личној добити. Изразита и постојана популарност утилитарног стила донекле је последица одрастања у материјалној оскудици, али и одраз усмерености целокупног друштва ка материјалним вредностима. Међутим, промене вредности до којих је дошло током времена и разлике у вредносном профилу појединих генерација младих нису толико изражене колико би се то с обзиром на друштвене промене очекивало. То говори у прилог стабилности вредности као релативно трајних диспозиција, које обезбеђују интегритет личности и пружају оријентациони оквир за понашање.

Налази испитивања које смо спровели међу ученицима средњих школа показују да је, као и код раније испитиваних генерација, утилитарни стил најприхваћенији, али и да има извесних промена у односу на општи тренд пораста усмерености ка личној добити на рачун бриге о општој добробити. О томе говори мања привлачност хедонистичког начина живота и нешто већа прихваћеност прометејско-активистичке оријентације, што указује на већу зрелост садашње генерације средњошколаца. Ове промене могу се приписати утицају драматичних друштвених и тешких животних околности у којима су млади одрастали, а можда и њиховом увиђању смисла ангажовања и тренутног одрицања ради остваривања личног и општег бољитка.

Напомена. Чланак представља резултат рада на пројекту »Образовање за друштво знања«, број 149001 (2006-2010), чију реализацију финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

Коришћена литература

- Adorno, T. W., E. Frenkel-Brunswik, D. J. Levinson & R. N. Sanford (1964): *The authoritarian personality*. New York: John Wiley and Sons.
- Joksimović, S. i M. Vasović (1990): *Психолошке основе човекољубља*. Београд: Институт за педагошка истраживања.
- Joksimović, S. (1992): Однос ученика према појединим стилевима живота као показатељ њихових вредносних оријентација, *Психологија*, Vol. 25, br. 1–2, 7–23.

- Kuzmanović, B. (1995): Društvene promene i promene vrednosnih orijentacija učenika, *Psihološka istraživanja* 7 (17–47). Beograd: Institut za psihologiju.
- Lazarević, D. (1987): Stilovi života mladih kao sadržaj grupnog rada sa učenicima adolescentnog doba, *Zbornik 11 Pedagoške akademije za obrzovanje vaspitača* (35–40). Beograd: Pedagoška akademija za obrazovanje vaspitača.
- Lazarević, D. i D. Janjetović (2003): Vrednosne orijentacije studenata budućih vaspitača: stabilnost ili promena, *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, br. 35 (289–307). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Mladenović, U. i J. Knebl (2000): Vrednosne orijentacije i preferencije stilova života adolescentnata, *Psihologija*, br. 3–4, 435–454.
- Olport, G. (1969): *Sklop i razvoj ličnosti*. Beograd: Kultura.
- Pantić, D. (1981): *Vrednosne orijentacije mladih u Srbiji*. Beograd: IIC SSO Srbije.
- Pantić, D. (1995): Dominantne vrednosne orijentacije u Srbiji i mogućnosti nastanka civilnog društva; u V. Pavlović (prir.): *Potisnuto civilno društvo* (71–103). Beograd: Ekocentar.
- Popadić, D. (1990): Učeničke preferencije načina života; u N. Havelka i sar.: *Efekti osnovnog školovanja* (235–259). Beograd: Institut za psihologiju.
- Popadić, D. (1995): Uzrasne i generacijske razlike u preferenciji životnih stilova, *Psihološka istraživanja* 7 (71–88). Beograd: Institut za psihologiju.
- Rot, N. I N. Havelka (1973): *Nacionalna vezanost i vrednosti kod srednjoškolske omladine*. Beograd: Institut za psihologiju i Institut društvenih nauka.
- Vasović, M. (1988): Vrednosti pripadnika neformalnih grupa; u S. Joksimović i sar.: *Mladi i neformalne grupe* (174–216). Beograd: IIC SSO Srbije i CIR SSO Beograd.

Примљено 05.09.2006; прихваћено за штампу 11.10.2006.

Snežana Joksimović and Slavica Maksić
VALUE ORIENTATIONS OF ADOLESCENTS:
FOCUS ON PERSONAL AND OTHER PEOPLE'S WELFARE

Abstract

Values, as general and relatively permanent orientations, speak of the goals that an individual or groups deem desirable and after which they strive. This paper presents a review of research findings on young people's life styles which testify to their value orientations. As well the paper contains the research results on attitudes of secondary school students to certain life styles. The goal of the research was to establish the following: (a) to what extent life styles, as indicators of value orientations on personal or general welfare, are accepted by students; (b) what connection is there between certain personal traits of students and acceptance of certain life styles; (c) has there been a shift in value orientations of the surveyed students in relation to earlier generations of young people. The research was carried out on a sample of 628 first grade students of ten secondary schools in Serbia. Preference for utilitarian and hedonistic styles was perceived as focus on personal welfare while adoption of altruist and Promethean-activist style as focus on other people's welfare. The findings demonstrate that the most popular life style for respondents is utilitarian life style, with the other three styles sharing roughly equal popularity. Compared to the findings of previous research, there has been a drop in popularity of hedonistic life style and a small increase in the popularity of

activist style. The observed changes in value orientations of young people are ascribed to their maturity and changed social circumstances.

Key words: adolescents, values, life styles, social changes.

Снежана Йоксимович и Славица Максич
ЦЕННОСТНЫЕ УСТАНОВКИ ПОДРОСТКОВ: НАПРАВЛЕННОСТЬ
К СОБСТВЕННОМУ ДОБРУ И ДОБРУ ДРУГИХ

Резюме

Как более общие и относительно постоянные установки, ценности говорят о целях индивида и группы, которые они считают желательными и стремятся достичь. В работе приводятся результаты исследования стилей жизни молодого поколения, указывающие на их ценностные установки, а также и результаты исследования отношения сренешкольников к отдельным стилям жизни. Цель данного исследования заключается в следующем: (а) определить на сколько стили жизни, как показатели ценностной установки о направленности к личному благосостоянию и общему добру, приняты учениками; (б) определить связь между некоторыми личностными качествами учеников и принятием определенных стилей жизни; (в) отметить возможные изменения в ценностных установках анкетированных учеников, по сравнению с предыдущими поколениями молодых людей. В опросе участвовало 628 учеников первого класса 10 средних школ в Сербии. Направленность к личному добру была установлена через преферирирование утилитарного и хедонистского стилей жизни, а направленность к добру других – через принятие альтруистского и прометейско-активистского стилей. Результаты показывают, что большинство испытуемых учеников принимает утилитарный стиль жизни, а популярность остальных трех стилей – приблизительно. По сравнению с результатами предыдущих исследований, отмечается упадок популярности хедонистского стиля и небольшой рост популярности активистского стиля жизни. Отмеченные изменения ценностной установки молодого поколения объясняются уровнем их зрелости и общественными переменами.

Ключевые слова: подростки, ценности, жизненные стили, общественные изменения.